

ŹRÓDŁA I MATERIAŁY

ANDRZEJ MIETZ

STAROPOLSKIE ZABYTKI EPIGRAFICZNE W KOŚCIELE ŚW. MIKOŁAJA W PIERANIU

Kościół w Pieraniu – kujawskie sanktuarium maryjne, słynące z cudownego obrazu Matki Boskiej Łaskawej (Pierańskiej), pochodzącego z końca XVI w., być może pędzla Bernarda z Mochowic – doczekał się wcale pokaźnej literatury¹. Dotyczy ona w takim samym stopniu obrazu, jak też samej świątyni, cennego zabytku barokowej architektury drewnianej l. poł. XVIII w., z bogatym wystrojem malarskim pędzla toruńskiego artysty Jana Jerzego Petri. Jakby na uboczu, w cieniu mistrzowskich dokonań i kultu pozostają inne, nie mniej cenne zabytki, z mało dotąd dostrzeganą epigrafiką².

Staropolski zasób pierańskiej epigrafiki tworzą współcześnie 22 inskrypcje³. Prawie wszystkie powstałe w XVIII w., chociaż w różnych latach. Mimo odmiennej ręki, sposobu i techniki wykonania, w większości zdradzają one tę samą „melodię alfabetu”, jaką jest późnobarokowy, uspokojony w module, a tym samym bardziej dostojny, krój liter. Jednorodność stylowa jest zatem godną uwagi cechą charakterystyczną pierańskiej epigrafiki, dobrze współistniejącej z wyposażeniem i harmonijnie współtworzącej plastyczny wystrój wnętrza świątyni.

Wiodącą dla epigrafiki pierańskiej jest minuskuła (18), z charakterystyczną dla baroku kursywą, wzmacniającą ekspresję inskrypcji. Potęgują ją dodatkowo wtręty mąskulne, użyte dla podkreślenia głównej myśli, którą, według zamierzeń programatora, odbiorca powinien dostrzec w pierwszej kolejności. Dążenie do utrzymania łagodnej rytmiki, a jednocześnie zachowania czytelności pisma również lokuje wyraźnie inskrypcje pierańskie w późnym baroku.

Rodzaj zabytków epigraficznych ogranicza w pewien sposób drewniana bryła kościoła. W pierańskiej epigrafice nie jest reprezentowane m.in. kamieniarstwo. Dominują natomiast techniki charakterystyczne dla wystroju drewnianych świątyń⁴. Aż 18 inskry-

pcji jest malowanych, a 1 dłutowana. Pozostałe wykonano w warsztatach kowalskich i złotniczych. Inskrypcje rozmieszczone są przeważnie na obrazach, polichromii i relikwiarzach; pojedynczo zaś występują na sukience, plakietce wotywnej, ołtarzu, feretronie i chorągiewce.

W celu usystematyzowania inskrypcji przyjęto, nie wdając się w trudny do rozstrzygnięcia spór, klasyfikację stosowaną w dotychczasowych edycjach *Corpus Inscriptionum Poloniae*⁵. Według tej typologii pierańskie inskrypcje można podzielić na sentencjonalne (10), objaśniające (7), poświadczeniowe (4) i datacyjne (1). Język inskrypcji jest mało zróżnicowany. Przeważa język polski (17), z bardzo ograniczonym w kilku wypadkach udziałem łaciny (4) oraz język łaciński (7). Tylko jedną inskrypcję wyrażono pismem hebrajskim.

Najwięcej inskrypcji, jak można zauważyć, ma związek z wystrojem malarskim kościoła. Pod tym względem kościoł w Pieraniu nie znajduje porównania z innymi drewnianymi świątyniami kujawskimi, nie pozbawionymi przecież zupełnie, ale ze znacznie skromniejszymi zasobami tego rodzaju zabytków epigraficznych (Imielno Kujawskie, Dąbie Kujawskie, Lubstówek, Sędzin, Zakrzewo)⁶. Najbliżej, podobnie jak w Pieraniu, bogate w malowane inskrypcje są dwa drewniane kościółki na ziemi dobrzyńskiej, w Młyńcu i Czarnem⁷. W Pieraniu tylko twórcy polichromii wpisali w sceny religijne aż 12 inskrypcji, pozostałe zaś powstały w innym czasie.

Mistrz Petri namalował farbą brązową, przemalowaną na czarno podczas restauracji w końcu XIX w., dwie inskrypcje⁸. Są to sentencje do dwóch scen, Pokłonu Pasterzy i Siedmiu Sakramentów Świętych. Pokłon Pasterzy rozpoczyna cykl przedstawień scenicznych na ścianie południowej nawy głównej. Jest to scena wielofigurowa ujęta tak, jak pozostałe, w profilowaną malowaną na ścianie ramę⁹. W lewym górnym narożniku unosi się anioł trzymający banderolę, na której malowana inskrypcja ogłasza światu chwałę narodzonego w żłobku Jezusa:

GLORIA IN EXCELSIS DEO

W Grecji, te słowa aniołów wielbiących Pana stanowiły inwokację pieśni, która w IV w., na gruncie walki z arianizmem, miała umacniać wiarę chrześcijan w Bóstwo Chrystusa. W Kościele zachodnim śpiewana początkowo wyłącznie w mszach biskupich, od XI w. weszła do liturgii mszy kapłańskich; Gloria in excelsis Deo wypowiedziane po ostatnim (dziewiątym) *Kyrie eleison*¹⁰.

Drugi z malowanych przez Petri'ego zabytków epigraficznych tworzy zespół inskrypcji umieszczonych na sklepieniu nawy głównej¹¹. Zgodnie z tematem Siedmiu Sakramentów Świętych i porządkiem sakramentalnym w pośrodku sceny znajduje się mon-

strancja z ciałem Chrystusa. Do Najświętszego Sakramentu odnosi się tekst główny inskrypcji:

SANCTUS SANCTUS SANCTUS¹

¹Święty, Święty, Święty Pan Bóg zastępów – Iz 6, 3; szerszą interpretację podaje J. Michalak, Zarys liturgiki, Płock 1939, s. 50

Początek hymnu zaczerpniętego z księgi Izajasza, został wprowadzony kanonem rzymskim do liturgi Mszy św. W prezentowanej scenie inskrypcja wzmacnia treść ideową wyobrażenia plastycznego, określając samą istotę Eucharystii – obecność ukrzyżowanego, a następnie zmartwychwstałego Chrystusa w Trójcy Przenajświętszej – nadając tym samym wartość ludzkim ofiarom uwielbienia i czci.

Monstrancję adoruje sześć aniołów podtrzymujących atrybuty pozostałych sakramentów. Rozwinięte przy nich banderole zawierają sentencje objaśniające ich sens:

Anioł bierzmowania

Tunc imporebant manus Super illos accipiebant Spiritum
S(ancti). acta 81.

Anioł chrztu

Visionis renatus fuerit ex aque et spiritus. Joa. 32.

Anioł pokuty

Quorum remissentis Peccata remittentur eis. Joa. 203.

Anioł namaszczenia chorych

Ungebant Deo multos aegrotas et sanabantur. Mar. 64.

Anioł kapłaństwa

hoc facite in meam commemorationem. Mar. 265.

Anioł małżeństwa

Sacrammentum hoc Magnum est. ad Ephes. 56.

¹Acta Apostolorum – Dz Ap 8, 17.

²J 3, 5.

³J 20, 23.

⁴Mk 6, 4.

⁵Słowa wypowiedziane przez Chrystusa przy ustanowieniu Najświętszego Sakramentu: Łk 22,19. Inne źródło w inskrypcji, prawdopodobnie zmienione podczas restauracji.

⁶Ef 5, 32.

Kolejne dwie inskrypcje, być może również pędzla mistrza Petri'ego, są niewidoczne gołym okiem dla obserwatora wnętrza kościelnego. Umieszczone zostały w polichromii w scenach chóru anielskiego, zarówno po północnej, jak też południowej stronie nawy głównej. Obydwie poświadczają tożsamość prezentowanych postaci, członków kapeli pierańskiej, czynnej prawie do końca lat pięćdziesiątych XVIII w. Po stronie północnej na kołnierzyku timpanisty, pierwszej z lewej strony sceny osoby, namalowano drobną kursywą barokową:¹²

Josephus Sielikowski¹

¹Józef Sielikowski, rektor szkoły pierańskiej i kapelmistrz,

zob.: APP, Liber baptisatorum 30 III 1737, Liber mortuorum 7 V 1737. Identyfikacji dokonali W. Zientarski, P. Podejko, op.cit., s. 13.

Druga z inskrypcji umieszczona została w scenie po stronie południowej. Są to sygły namalowane na odzieniu dyrygenta, poniżej uniesionej ręki ze zwitką nut:¹³

a- T(ERLECKI) P(AWEL) 1

a-a Tak rozwiązali sygły W. Zientarski, P. Podejko, op.cit., s. 15, przyp. 10.

¹Paweł Terlecki, dyrygent kapeli pierańskiej i organista, wdowiec ożeniony z Rozalią Kotwicką z Pierań, córką Marcina kantora i trębacza kapeli, zob.: APP, Liber copulatorum 18 IX 1740; W. Zientarski, P. Podejko, op.cit., s. 8 i n.

Ostatnie 8 inskrypcji, które wykonano w trakcie robót malarskich prowadzonych w kościele przez Petri'ego, umieszczone zostały na obrazach w prostokątnych i kolistych obramieniach zawieszonych na ścianach bocznych prezbiterium¹⁴. Zdaniem autorów monografii toruńskiego malarza „niższa klasa artystyczna tych przedstawień pozwala sądzić, że wykonawcą ich mógł być” pomocnik mistrza Marcin Stanowski¹⁵. Nie można również wykluczyć udziału drugiego z pomocników Antoniego Jankiewicza. Obrazy, a zatem także inskrypcje były restaurowane podobnie jak polichromia. Podczas tych zabiegów przemalowano inskrypcje zastępując brązową farbę czarną.

Przedstawione przez malarza sceny nawiązują tematycznie do cudów Matki Boskiej Pierańskiej i Jej wizerunku umieszczonego w ołtarzu głównym, a więc usytuowa-

nego centralnie do obrazów. Inskrypcje pełnią rolę służebną, stanowiąc narrację poszczególnych wyobrażeń plastycznych. W ten sposób dodatkowo podkreślają wotywny charakter obrazów¹⁶.

a.

(Modły za dusze w części)

Do Maryi w Pieraniu,
z czyścą ręce
wznoszą jeden o
pięćb Mszy drugi
o drogę uprasza

^apieraniu, tak Or.; ^bPięć, tak Or.

b.

(Młodzieniec błagający o wstawiennictwo)

Dziewięć tygodni piersi, a
jeden usta zwiya, otwieram
ie w Pieraniu^a na AVE MARYA

^apieraniu, tak Or.

c.

(Uzdrowienie wieśniaka)

a-Nie masz-a tych paroxyzmow
i boleści ciała na ktoreby
MARYA lekarstwa nie miała.

^{a-a}Niemasz, tak Or.

d.

(Uzdrowienie starca)

Wielu takim ktorym iuz w słup
oczy stawaya, wnet się zdrowymi
widzą, gdy się tu oddaya.

e.

(Uzdrowienie dziecka)

W pierwszym życia

momencie która starła
 głowę w mizernych tu cho-
 dzących moc gromi wę-
 żową.

^aBrak znaku przeniesienia, Or.

f.

(Uzdrowienie paralityka)

Kiedy członki skurczone kogo
 klębeka zwiya, wnet wstanie
 na nogi gdy uirzy^b MARYA.

^awklębek, tak Or. buiży, tak Or.

g.

(Uzdrowienie rodziny)

Iedno i drugie dziecię
 cną Matkę frasuie
 Ale ie Matka Boska
 i matkę ratuje.

h.

(Ofiarowanie dziecka w opiekę)

Matką bylas MA-
 RYO^a i dotąd się sta-
 iesz^a, dla każdego
 dziecięcia życie daiesz.

^aBrak znaków przeniesienia, Or.

Podobnie jak wystrój kościoła, tak również zabytki epigraficzne podporządkowane są obiektowi kultu – Matce Boskiej Pierańskiej. Przejawem osobistej więzi z sacrum i wyrazem religijnych uczuć ofiarodawcy jest plakietka wotywna z wyobrażeniem Matki Boskiej Pierańskiej i klęczącej przed nią fundatorki¹⁷. Temat i technika wykonania sugeruje, że twórcą jej mógł być Jan Jakub Brauer, miedziorytnik toruński¹⁸. Grawerowana na plakietce inskrypcja jest bardzo skromna i poświadcza tylko fundację złożoną ex devotione:

Elzbita Suwalska¹

skąkola²

A(nno) D(omini) 1763

¹Elzbieta prawdopodobnie córka Tomasza i Róży Suwalskich, właścicieli młyna Kukielka vel Filip na Zielonej Strudze poniżej Kąkola, zob.: R. i Z. Guldon, Osadnictwo województwa inowrocławskiego w latach 1775-1789, Ziemia Kujawska, VI, 1981, s. 107.

²Kąkol, osada k. Cierpic, zob.: Urzędowe nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych, z. 187, Warszawa 1972, s. 18.

Obraz Matki Boskiej Pierańskiej nie zawiera inskrypcji. Widnieje ona natomiast na sukience, którą z części przetopionych wotów i własnych sreber polecił sprawić kolator Andrzej Umiński¹⁹. Wykonał ją toruński złotnik Jan von Hausen młodszy, pozostawiając swoją puncę V^IH na odwrocie sukienki²⁰. On też wygrawerował w jej fałdach pod prawą ręką, kursywą, inskrypcję objaśniającą fundację:²¹

^aD.T.O.M.S.L.O.C.V.H.^a

Villae Pieranie Haeres

Ecclesiae Collator et Benefactor

Munificus Perillustris Magnificus

Andreas Uminski¹ Thesaurarius

Brestensis Cujaviensis illum

ut est in caelis undeficientem thesau-

rum^b sibi thesaurando Imaginem

hanc hisce condecorari curravit additu

tabellis seu votivis eiusdem

Imaginis argenti mar-

cis^b semiquatuor ipse pro hanc introduct

ionis^b Confraternitatis I(mmaculati) C(ordis) M(ariae)

V(irginis)

A(nno) D(omi)ni 1722 die 2 July

^a^aSygle trudne do rozwiązania, być może pięć pierwszych należałoby czytać: DEO TER OPTIMO MAXIMO SACRUM.

^bBrak znaków przeniesienia, Or.

¹Andrzej Umiński h. Cholewa, syn Łukasza, skarbnik brzesko-kujawski (1714-1737), kasztelan słoński (1737-1742) + 1744, zob.: Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI-XVIII wieku. Spisy, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1990, nr 276 i 1827.

Zasłonę obrazu Matki Boskiej Pierańskiej stanowił pierwotnie wizerunek Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej²². Współcześnie zawieszony on jest na północnej ścianie prezbiterium. Ofiarował go pierańskiej świątyni około 1722 r. Andrzej Umiński. Poświadczenie tej fundacji odnajdujemy na obrazie. U dołu namalowany jest h. Cholewa, a wokół jego sygle²³:

A(NDRZEJ) U(MINSKI)
S(KARBNIK) B(RZESKI)^a

^aZatarte, Or.

Obraz Matki Boskiej Pierańskiej miał niegdyś na zasłonie jeszcze inny wizerunek. Był nim również słynący łaskami obraz Zmartwychwstałego Chrystusa Pana, malowany na desce ze śladami kul²⁴. Umieszczony jest on dzisiaj w polu głównym ołtarza w południowej kaplicy pod tym samym wezwaniem. Został on ofiarowany 25 XII 1719 r., jako wotum do cudownego obrazu Matki Boskiej Pierańskiej przez Antoniego Wysokiego, opata kanoników laterańskich z Trzemeszna, w podziękowaniu za uzdrowienie jego bratanka²⁵. Sam obraz jest starszy i pochodzi sprzed 1655 r. Podczas restauracji w 2. poł. XVII w. wpisano w jego tło inskrypcję informującą o związanym z nim cudownym wydarzeniu²⁶:

CUDOWNY OBRAZ ZMARTWYCHWSTAŁEGO CHRYSTUSA PANA
DO KTOREGO OBRAZU OFICER NAYSTARSZY SZWEDZKI STRZELIŁ
A KULA SIE NAZAD ODBIŁA I JEGO SAMEGO ZABIŁA. TAKŻE W OGNIU BYŁ
A SZKODY ŻADNEY OD OGNIA NIE MIAŁ. DZIAŁO SIE TO 17 WRZESNIA A(NNO) D(OMINI) 1655

Obraz ten zdjęto z zasuwu około poł. XVIII w. i umieszczono w specjalnie dla niego wykonanym, wspomnianym wyżej ołtarzu²⁷. W ołtarzu tym na gzymsie ponad obrazem osadzony jest centralnie kartusz. Na nim namalowano kursywą inskrypcję objaśniającą tytuł obrazu²⁸:

Cudowny obraz
Zmartwychwstałego
Chrystusa Pana

W pierańskich zabytkach epigraficznych tylko pięć inskrypcji nie ma żadnego związku z obiektem kultu – obrazem Matki Boskiej Łaskawej (Pierańskiej). Trzy malowane kursywą inskrypcje widnieją na dwóch z czterech drewnianych relikwiarzy skrzynkowych, które kościół posiada. Starszy i mniejszy został sprawiony w 1724 r.,

prawdopodobnie przez ówczesnego proboszcza pierańskiego Marcina Piotra Grobelskiego. Miał on bowiem w owym czasie szczególne nabożeństwa do św. Wenerady, której relikwie ukryte są w relikwiarzu na dolnym poziomie. Tam też na specjalnej tabliczce namalował ks. Grobelski inskrypcję:

a.

1724 d(ie) 23 octobris

Sancte Venera =

dae Virginis et

Martyris¹

Sponsae meae

ac Patronae

[Beatissimae]^a

b.

S(ancte) Liberatae marti [ris]^{b2}

^aZatarte, Or. ^bNie zaznaczona abrewiacja, Or.

¹Św. Wenerada.

²Św. Liberata, rodem z Hiszpanii, wraz z dwiema siostrami nawracała niewiernych w Akwitanii i tam święta w IV w., zob.: K. Radoński, Święci i błogosławieni Kościoła Katolickiego, (w:) Encyklopedia hagiograficzna, Warszawa 1947, s. 289.

Drugi, większy relikwiarz sprawiono w 1777 r. Inskrypcja poświadczająca fundację namalowana została kursywą na tylnej ścianie relikwiarza:

Comparavit Laurentius

Lubaczewski¹ Orga(narius) Pieran(ensis)

Die 29 martii

1777

¹Wawrzyniec Lubaczewski, organista w Pieraniach, przypuszczalnie od 1762 r., po śmierci Kazimierza Kanińskiego, zob.: APP, Liber baptisatorum 26 I 1766; W. Zientarski, P. Podejko, op.cit., s. 32.

Czyje relikwie są przechowywane, informuje inskrypcja namalowana, podobnie jak w mniejszym relikwiarzu, na specjalnej tabliczce umieszczonej wewnątrz:

s(ancti) Desideri¹ marti [ris]a

s(ancti) Severini² marti [ris]a

^aNie zaznaczona abrewiacja, Or.

¹Św. Dezydery, arbp Vienne (Francja) ok. 595, zamordowany 606/7 (11), święto obchodzone 23 V, zob.: *Lexikon für Theologie und Kirche*, hrsg. M. Buchberger, Bd. 3, Freiburg 1931, s. 224.

²Św. Sewerian, bp. Scythopolis (Palestyna), główny krytyk metafizyków na Soborze Chalcedońskim, zamordowany ok. 452 r., święto obchodzone 21 II, zob.: *Lexikon*, Bd. 9, Freiburg 1937, s. 504; K. Radoński, op. cit., s. 428-429.

Ostatnie dwie inskrypcje w zasobie pierańskiej epigrafiki należą do częścię spotykanych w świątyniach polskich. Jedna umieszczona jest w zwieńczeniu feretronu ludowego z 2. ćw. XVIII w. Dłutowana i wyłaczana wyraża pismem hebrajskim imię Boga. Takie napisy najczęściej można spotkać w ołtarzach barokowych²⁹.

יהוה יהוה

¹Jahwe, wywodzi się od babilońskiego imienia Boga „Jahu”, czyli Mój, zob.: A.M. Dubarle, *Signification du nom Jahwen*, *Reve des sciences philosophiques et theologiques*, 1951, s. 3-21; W. Tyloch, *Jahwe*, (w:) *Lexykon religioznawczy*, Warszawa 1988, s. 97 i n.

Drugi z zabytków epigraficznych to chorągiewka wietrzna wieńcząca niegdyś wieżyczkę sygnaturki³⁰. Dwie inne chorągiewki z wież w elewacji zachodniej, po ich rozbiorce ok. 1853 r., zaginęły. Chorągiewkę z sygnaturki zdjęto w 1965 r. i od tego czasu przechowywana jest w domu plebańskim. Wycięta jest w niej charakterystyczna dla tego rodzaju zabytków inskrypcja poświadczająca datę wystawienia sygnaturki:

A(NNO) D(OMINI)

1738

Bardziej szczegółowa penetracja kościoła w Pieraniu być może dostarczyłaby jeszcze dodatkowych inskrypcji. Sądzić tak można chociażby po pojedynczych syglach skrzętnie ukrytych w szatach, częściach ciała i sprzętach w obydwu scenach „Chóru Anielskiego”. Podjęta jednak przez W. Zientarskiego i P. Podejko próba ich rozwiązania nie dała pozytywnego rezultatu³¹. W 1989 r. w trakcie inwentaryzacji inskrypcji do kolejnego tomu *Corpus Inscriptionum Poloniae*, autor niniejszej rozprawki natrafił również na fragment dłuższego napisu³². W pośrodku północnej ściany prezbiterium na wysokości ok. 130 cm widnieje płytko dłutowane „ET Feč” – „ET Fec(it)”. Nie jest wykluczone, że może to być pozostałość po sygnaturce kogoś z rzemieślników. Ra-

czej mało prawdopodobne jest, aby należała ona do budowniczych wznoszących kościołów w latach 1732-34³³.

W uzupełnieniu zasobu inskrypcji pierańskich wypadałoby też odnotować punce na późnobarokowym kielichu z 2 poł. XVIII w.³⁴ Widoczna jest na nim cecha miejska Torunia „T” i imienna „IL”, złotnika Jana Letyńskiego, czynnego w latach 1742-7135. Kielich dwukrotnie oddawano do pozłocenia, poświadczając te czynności na rewersie stopy grawerowaną inskrypcją: „Pozłocony 1903. Pozłocony 1918 r. Ks. Tylewicz”.

W przeszłości zasób pierańskiej epigrafiki był znacznie większy. Przekonują nas o tym rozsiane w aktach parafialnych informacje i nieliczne inskrypcje znane z odpisów. Do cenniejszych zabytków należały na pewno 3 stare dzwony³⁶. Najstarszy z nich o średnicy 78 cm miał na płaszczu inskrypcję poświadczającą odlanie go w ludwisarni Mikołaja Petersilge:

Me fecit Nicolaus Petersilge¹ in Thorn anno 1764

¹Mikołaj Petersilge, ludwisarz toruński czynny w latach 1743-1774, zob.: CIP, t. IV, z. 1, s. 248; z. 2, s. 40 i n.

Średni dzwon, średnicy 47 cm, nie posiadał inskrypcji. Znajdowały się one natomiast na dzwonie małym, średnicy 38 cm, pochodzącym z XVI w. Juliusz Kohte, który oglądał dzwon i nie mógł odczytać poprawnie inskrypcji, podał jedynie, że tekst napisano w języku polskim. Próbę odczytania inskrypcji podjęto podczas wizytacji dziekańskiej odbytej 21 XI 1832 r.³⁷. Nie była ona jednak zbyt dokładna. Z pozostawionego opisu wiadomo, że inskrypcję odlano rytem starocerkiewnym:

^aA. Pokoy, a. a. mb. Myr. Mar. anim.-a

^{a-a}Inskrypcja w brzmieniu podanym przez źródło.

Wypada również wspomnieć o ornacie wzmiankowanym w wizytacji parafii z 1729 r. „(...) atlasowy, galony złote, kolumna atlasowa niebieska haftowana w kwiaty złote, u dołu herby Imci Pana Collatora y Samey Żony Mci”³⁸. Ornat ten poświadczony był wokół herbów inicjałami fundatorów Andrzeja i Apolinaria z Niemojewskich Umińskich, ale sygły nie zostały odnotowane.

O inskrypcjach na 2 srebrnych kielichach skradzionych na początku stycznia 1823 r. wiadomo tylko, że były, ale treść ich nie jest znana³⁹. Być może widniały one także na zaginionych wraz z kielichami 2 koronach, buzdyganie oraz 2 sukienkach z obrazów św. Antoniego i Matki Boskiej Bolesnej. Skradzionych przedmiotów nie odzyskano, nie

było ich też wśród porzuconych przez złodziei na gruntach kolatora Słubickiego resztek sreber.

Łupem złodziei stały się wówczas również plakietki wotywnne. Wcześniej kościół w Pieraniu wyzbył się dobrowolnie części wotów przeznaczając je na sukienkę dla Matki Boskiej Pierańskiej⁴⁰. Z różnych zachowanych spisów wnosić można, że na przestrzeni XVIII stulecia wotów tych było ponad 500⁴¹. Na niektórych znajdowały się inskrypcje. Sugerują to noty w księgach chrztów i łask oraz materiałach wizytacyjnych⁴². Z obszernych rejestrów inwentarzowych udało się wyłonić tylko kilka wotów, które opatrzone były inskrypcjami.

- tabliczka z wizerunkiem Matki Boskiej Pierańskiej fundowana przez kolatora Andrzeja Umińskiego (Księga Łask – 1720)
- tabliczka z figurą małego dziecka fundowana przez Apolinarę z Niemojewskich Umińską, żonę Andrzeja, skarbnika brzeskiego (Księga Łask – 1720)
- tabliczka z kłęzącą postacią ofiarowana do św. Antoniego przez Andrzeja Umińskiego (Księga Łask – 1729)
- serce z grawerowanym „Imieniem Jezusowym” ofiarowane do Matki Boskiej Pierańskiej przez Mikołaja Judasza z ziemi chełmińskiej (Księga Łask – 1729)
- tabliczka ofiarowana Matce Boskiej Pierańskiej przez Pawła Wolskiego, łowczego (Księga Łask – 1730)
- tabliczka z wizerunkiem Matki Boskiej Pierańskiej ofiarowana przez Rafała Stefana Radojewskiego, podczaszego brzesko-kujawskiego (Księga Łask – 1731)
- tabliczka z wizerunkiem Matki Boskiej Pierańskiej z grawerowanym na rewersie imieniem Jezus (Wizytacja 1763)
- tabliczka z wizerunkiem Matki Boskiej Pierańskiej z grawerowanym na rewersie imieniem Jezus (Wizytacja 1763)

Można przypuszczać, że inskrypcji na plakietkach wotywnych było więcej, ale przekazy, które przetrwały do naszych czasów są skąpe. W księdze chrztów pod rokiem 1721 odnotowano 22 wota, informując jedynie, że były to: „Korony dwie srebrne pozłociste u Nayswiętszej Panny ... Zausznice dwie srebrne ... tabliczek na tymże obrazie ... dziewięć ... Serce także srebrne ... ręka srebrna... Koniki srebrne trzy ... łupki srebrne trzy, czwarty pozłocisty”⁴³. Podobnie, acz tylko pod względem formalnym, traktuje to zagadnienie wizytacja z 1763 r.: „Wotów... różnych 325”. Wymienia je następnie, poszerzając tę listę o naczynia liturgiczne i inny sprzęt ofiarowany Matce Boskiej Pierańskiej: „item calicibus, cruce manuali, thuribula cum navicula, pyxidibus duabus, monstratorio, vestitu, coronis, cruce ponderando silesico maiori”⁴⁴.

Inskrypcje pierańskie, jak podkreślono wcześniej, charakteryzuje wspólna „melodia alfabetu”, ale nie tylko. Poza kilkoma wyjątkami wspólny jest również temat stanowiący, analogicznie do całego wystroju wnętrza, zbiorowe wotum dla mocy opiekuńczej Matki Boskiej Pierańskiej. Jest to zjawisko często spotykane w sanktuariach, a inskrypcje tam zwykle ubogacają wnętrza. W Pieraniu nie są one aż tak eksponowane, ale odbiór ich jest bardziej intymny.

Przypisy

1 Apostolstwo Serca Jezusowego, 1889, s. 178; Sadok Barącz, Cudowne obrazki Matki Najświętszej w Polsce, Lwów 1891, s. 212; Rólski, Z Pierania na Kujawach, Dziennik Kujawski, R. III, 1895, nr 128, s. 2,3, nr 129, s. 2; Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Posen, Bd. IV: J. Kohte, Die Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Bromberg, Berlin 1897, s. 27; A. Fridrich, Historie cudownych obrazów Najświętszej Marii Panny w Polsce, Kraków 1903, (Pieranie); T. Gapczyński: Przewodnik chrześcijanina rzym.-katol., Kraków 1905, s. 790-792; M. Noskowicz: Pamiątka z Pierania, historia wioski i cudownego obrazu Matki Boskiej Łaskawej w pierańskim kościele, Poznań 1918; G. Chmarzyński: Sztuka pomorska, (w:) Słownik geograficzny państwa polskiego, Warszawa 1937, s. 393; F. Kryszak: Sanktuaria maryjne w archidiecezji gnieźnieńskiej, Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej, R. 14, 1959, s. 464-472; W. Zientarski, P. Podejko: Nieznany ośrodek muzyczny XVIII wieku. Pieranie na Kujawach. Z dziejów muzyki polskiej, t. 2, Bydgoszcz 1961, s. 5-16; Rocznik Archidiecezji Gnieźnieńskiej, 1971, s. 77; W. Krysztoforski, J. Poklewski: Jan Jerzy Petri – prace malarskie, Teka Komisji Historii Sztuki TNT, t. V, Warszawa-Poznań 1972, s. 97-137; Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, z. 2: województwo bydgoskie, opr. M. Arszyński, M. Rejmanowski, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, seria A, t. VII, Warszawa 1972, z. 2 (Pieranie). Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. XI, z. 8, Warszawa 1974, s. 64-68; Zabytki architektury województwa bydgoskiego, pod red. E. i M. Gąsiorowskich, Bydgoszcz 1974, s. 155; J. Poklewski: Jan Jerzy Petri, malarz (w:) Artyści w dawnym Toruniu, Warszawa-Poznań-Toruń 1985, s. 139; W. Zaleski: Sanktuaria polskie, opr. M. i J. Łempiccy, Warszawa 1988, s. 85; Z dawna Polski Tyś Królową, Szymanów 1990, s. 297-299; K. Kaczmarek: Z dziejów kultu św. Mikołaja w Polsce, Leszno 1993, s. 51; J. Gołaszewski: Drewniany kościół w Pieraniu, Materiały do dziejów kultury i sztuki w Bydgoszczy i regionu, t. 2, Bydgoszcz 1997, s. 104-111; K. Hewner: Sanktuarium Maryjne w Pieraniu, Dąbrowa Biskupia 1998. Opr. w maszynopisie T. Piaskowskiego (Archiwum UMK) i ks. Ł. Zgorzelaka (6 tytułów w Archiwum Parafii Pierańskiej – APP). Ponadto il. kościoła w: Ziemia 1925, z. 4, s. 63; oraz plany i dokumentacja tech. w: Katalog pomiarów zabytków architektury i budownictwa, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, seria A, t. III, Warszawa 1967, s. 379.

² Część zabytków epigraficznych wyd. M. Noskowicz, op.cit., s. 32-34. Pełen zasób inskrypcji pierańskich wyd. A. Mietz, J. Pakulski w przygotowywanym do druku IX tomie Corpus Inscriptionum Poloniae (CIP), województwo bydgoskie, z. 1: Inowrocław i okolice.

³ Karty inwentarzowe w posiadaniu autora.

⁴ Zob.: S. Szymański: Wystroje malarskie kościołów drewnianych, Warszawa 1970, pass.

⁵ Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł epigraficznych, opr. J. Szymański, Lublin 1977, m-pis powiel.

⁶ Zob.: CIP, t. IV: województwo wrocławskie, z. 1: Kujawy brzeskie, wyd. A. Mietz, J. Pakulski, Wrocław-Toruń 1985, s. 135 i n., 141-143, 178 i n., 192, 197 i n., 201.

⁷ CIP, t. IV, z. 2: ziemia dobrzyńska, wyd. A. Mietz, J. Pakulski, Wrocław-Toruń 1987, s. 158-173; T. Chrzanowski: Zabytki ziemi dobrzyńskiej, Ziemia 1981, s. 162.

- ⁸ O restauracji informuje inskrypcja w prezbiterium, za ołtarzem głównym: (tekst wg oryginału) IOHANNES PETRI PICTOR IN THORNENSIS 1754 RENOV: HENRICUS JAGUSZEWSKI PICTOR IN GNIEWKOWIENSI J.R. 1894 W.G. Malarz z Gniewkowa pozostawił również datę restauracji na czole kapłana: A.D. 1894; zaś nieczytelną, prawdopodobnie sygnaturkę na bocznym oparciu fotela, w drugiej scenie na ścianie północnej nawy głównej.
- ⁹ J. Krysztoforski, J. Poklewski, op.cit., s. 105.
- ¹⁰ A. Nowowiejski: Ceremoniał parafialny. Przewodnik liturgiczny dla duchowieństwa, t. 1, Warszawa 1892, s. 261.
- ¹¹ J. Krysztoforski: J. Poklewski, op.cit., s. 112-113.
- ¹² W. Zientarski, P. Podejko, op.cit., s. 13.
- ¹³ Ibidem, s. 15, przyp. 10.
- ¹⁴ Inskrypcje wyd. M. Noskowicz, op.cit., s. 32-33.
- ¹⁵ J. Krysztoforski, J. Poklewski, op.cit., s. 102; podobnie autorzy Katalogu zabytków sztuki, s. 66.
- ¹⁶ Na temat malarstwa wotywnego szerzej zob.: A. Kuczyńska-Iracksa: Malarze ludowi z Gidel, Polska Sztuka Ludowa, 19, 1965, nr 2, s. 79-100.
- ¹⁷ L. Zgorzelak: Wota przy cudownym obrazie Matki Boskiej Pierańskiej, Pieranie 1972, s. 13.
- ¹⁸ Por.: B. Makowski: Sztuka na Pomorzu. Jej dzieje i zabytki. Pamiętnik Instytutu Bałtyckiego, IX, seria Balticum, z. 4, Toruń 1932, s. 200.
- ¹⁹ APP, Księga Łask, s. 4 (zapis sporządzony przez ks. Marcina Grobelskiego): Anno vero 1722 die 2-da Juli ante ipsam Introductionem Confraternitatis Immaculatissimae Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae, quae fuit in ipso Festo Visitationis Beatissimae Mariae Virginis Perillustris M(agnificus) D(omi)us Andreas Umiński Thesaurarius B(restensis) C(ujaviensis) Heres Villae Piranensis et Collator eiusdem Ecclesiae; ex consensu et permissu Illustrissimi Officii Vladislaviensis ex nonnullis votis argenteis cum additamento ex sua liberalitate proprii argenti, procuravit et comparavit argenteam vestem Beatissimae Mariae Virginis cuius Immago in Maiori altari Gratiosa sita est. Hoc ornamentum omnibus patet devotis ad hanc Immaginem B(eatae) M(ariae) Virginis.
- ²⁰ Katalog zabytków sztuki, s. 67; T. Chrzanowski, M. Kornecki: Złotnictwo toruńskie, Warszawa 1988, s. 79, 121.
- ²¹ Inskrypcję zamieszcza w swoim opracowaniu L. Zgorzelak: O cudownym obrazie Matki Boskiej Łaskawej w pierańskim kościele, Pieranie 1974, s. 24.
- ²² Ibidem, s. 28.
- ²³ Katalog zabytków sztuki, s. 67.
- ²⁴ Rólski, op.cit., s. 3; T. Gapczyński, op.cit., s. 790 i nn.; L. Zgorzelak: O cudownym obrazie Zmartwychwstałego Chrystusa Pana i jego kaplicy w kościele w Pieraniu, Pieranie 1966, pass.
- ²⁵ APP, Księga Łask, nr 13.
- ²⁶ Inskrypcję wydali: M. Noskowicz, op.cit., s. 34; L. Zgorzelak: O cudownym obrazie Zmartwychwstałego, s. 3.
- ²⁷ Rólski, s. 3; T. Gapczyński, op.cit., s. 791; L. Zgorzelak: O cudownym obrazie Zmartwychwstałego, pass.
- ²⁸ Inskrypcję zamieszcza L. Zgorzelak: O cudownym obrazie Zmartwychwstałego, s. 10.
- ²⁹ Zob.: C. Zieliński: Sztuka sakralna, Poznań-Warszawa-Lublin 1959, tab. XVI, poz. 1.
- ³⁰ Katalog zabytków sztuki, s. 68.
- ³¹ W. Zientarski, P. Podejko, op.cit., s. 8 i przyp. 10.
- ³² Zob. przyp. 2.
- ³³ Katalog zabytków sztuki, s. 64: „przy budowie czynny być może jako główny budowniczy, Jakub Gac z Żegrza (względnie Zagrze)”.

- ³⁴ Ibidem, s. 67; T. Chrzanowski, M. Kornecki, op.cit., s. 123.
- ³⁵ J. Celińska: Jan Letyński, złotnik toruński z połowy XVIII wieku, *Zeszyty Naukowe UMK, Zabytkoznastwo i Konserwatorstwo*, III, Toruń 1968, s. 165-192.
- ³⁶ J. Kohte, op.cit., s. 27.
- ³⁷ Zob.: L. Zgorzelak: O świątyniach pierańskich na przestrzeni 10 wieków, *Pieranie* 1968, s. 11 i przyp. 30, 31.
- ³⁸ Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej (AAG), Akta Konsystorskie, Wizytacje, sygn. E 9 b (1729).
- ³⁹ L. Zgorzelak: Wota, s. 10-12.
- ⁴⁰ L. Zgorzelak: O cudownym obrazie Matki Boskiej, s. 24, przyp. 37.
- ⁴¹ L. Zgorzelak: Wota, pass.
- ⁴² APP, Liber baptisatorum, pod r. 1712 w tradycji paraf. tytuł „Vota”; Księga Łask, nr 1 i nn. (głównie na s. 18-19); AAG, Akta Konsystorskie, Wizytacje, sygn. E 9 b (1729), E 16 (1763).
- ⁴³ APP, Liber baptisatorum, pod r. 1712.
- ⁴⁴ AAG, Akta Konsystorskie, Wizytacje, sygn. E 16, s. 331 i nn.